

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЦЬЙ СФЕРІ

Томчук І.О.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Поруцька В.Р.

*здобувач вищої освіти юридичного відділення
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сьогодення. Найбільш вразливими є жінки та діти. До групи підвищеного ризику потрапляння в ситуацію насильства належать особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості. Зокрема, за даними Мінсоцполітики, у 2017 році зареєстровано 96245 звернень з питань, пов'язаних з домашнім насильством, з них 85340 – від жінок, 10005 – від чоловіків, 900 – від дітей [1].

Проаналізувавши статистику зареєстрованих кримінальних правопорушень щодо вчинення домашнього насильства за 2019-2021рр., бачимо значну тенденцію до їх зростання. Так, у 2019 році було зареєстровано 1068 випадків вчинення домашнього насильства, у 2020 році – 2 213 випадків. Станом на 6 жовтня 2021 року вже зареєстровано 2 016 випадків таких правопорушень [2].

Слід згадати, що за період карантину через епідемію коронавірусу COVID-19, українці почали значно частіше звертатися по допомогу на гарячі лінії з протидії домашньому насильству. Таким чином, Ла Страда Україна повідомила про збільшення числа звернень на гарячу лінію для постраждалих від насильства під час карантину з 1270 до 2050 дзвінків на місяць [3]. Вважаємо, це зумовлено тим, що багато людей залишалися вдома наодинці зі своїми кривдниками. Найнебезпечнішим є ще і те, що значна частина випадків вчинення домашнього насильства приховується потерпілими через страх публічного осуду.

Відповідно до прийнятого закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»

[4] Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 126⁻¹ «Домашнє насильство» [5]. Раніше відповідальність за вчинення домашнього насильства передбачалася тільки Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме статтею 173-2, в якій зазначено, що домашнім насильством визнається «...умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психологічному здоров'ю потерпілого...». Адміністративні стягнення за такі дії передбачено у виді накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративного арешту на строк до десяти діб [6].

Натомість, у статті 126⁻¹ КК України кримінальна відповідальність настає за вчинення таких дій: «...умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи», за що передбачено покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років [5].

У зв'язку з доповненням КК України статтею 126⁻¹ виникла потреба в розмежуванні статей 173⁻² КУпАП та 126⁻¹ КК України. По-перше, це систематичність вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства, що є ознакою кримінально караного домашнього насильства. По-друге, КК України чітко визначає коло потерпілих осіб (подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), на відміну від КУпАП. По-третє, кримінальна відповідальність настає лише якщо настали суспільно-небезпечні наслідки у виді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя, тоді як адміністративна відповідальність настає коли шкода могла бути завдана фізичному або психологічному здоров'ю потерпілого, тобто настання таких наслідків не є обов'язковою ознакою цього адміністративного правопорушення.

Аналізуючи поняття психологічного насильства в контексті вищезазначених статей, слід зазначити, що під ним слід розуміти як погрози заподіяння фізичної шкоди, знищення майна, шантаж, так і інші

насильницькі інформаційні дії, що не є погрозами. Слід також звернути увагу на те, що чинне законодавство містить визначення поняття «психологічне насильство». Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» під психологічним насильством визнає таку форму домашнього насильства, що включає вчинення словесних образ або погроз, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у потерпілої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [7]. Таким чином, психологічне насильство здатне спричинити не тільки розлади здоров'я, втрату працездатності (приміром, професійної), психічні страждання, а також призвести до емоційної залежності та погіршення якості життя потерпілого.

Варто зазначити, що економічне насильство також може призвести до того, що потерпіла особа зазнаватиме психологічного страждання, погіршення якості її життя, що, в свою чергу може викликати розлади здоров'я. Таким чином, науковці О. Дудов та М. Хавронюк вважають, що домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені статтею 126-1, з іншого боку, систематичні діяння, що передбачають будь-які види фізичного, психологічного або економічного насильства, якщо обставинкою їх вчинення є «домашній» елемент, потребують обов'язкової додаткової кваліфікації за 126¹ КК України, тобто науковці вважають що потрібно кваліфікувати як сукупність злочинів злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей чи непрацездатних батьків та домашнє насильство [8, с. 75]. Іншої думки О. Книженко, яка наводить аргумент про те, що систематичне економічне насильство становить не що інше, як злісне ухилення від сплати аліментів. Ми підтримуємо думку О. Книженко про те, що не потрібно проводити кваліфікацію даного правопорушення за сукупністю злочинів, адже у законодавстві вже існує спеціальна норма, якою встановлена кримінальна відповідальність за економічне насильство стосовно близьких родичів таких як батьки і діти (ст.16 4,ст.165) у даному випадку буде відбуватися подвійне інкримінування, що порушує принцип, закріплений у ст. 61 Конституції України. За несплату аліментів на подружжя (колишнє подружжя) немає спеціальної норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність, тому вважаємо, що дане діяння потрібно кваліфікувати за статтею 126¹ Кримінального кодексу України [9, с. 48].

Аналізуючи законодавство країн Європи, бачимо, що практично у всіх країнах є кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за вчинення домашнього насильства. Наприклад, у Швеції криміналізовані всі форми домашнього насильства. Зокрема,

навіть за грубу сварку, під час якої висловлювалися погрози може наставати відповідальність (глава 4. ст. 4а Кримінального кодексу Швеції) [10]. Це діяння карається штрафом або ув'язненням до 1 року. Може також застосовуватися запобіжних заходів, такий як дотримання кривдником від об'єкта насильства визначеної дистанції. Схожі за жорстокістю закони у Норвегії та Фінляндії. Що стосується дітей то покарання ще суворіші. Беззаперечна першість встановлена Швецією, яка в 1979 році на законодавчому рівні, першою і світі заборонила фізичне покарання дітей. Суворо заборонено застосовувати до дітей не тільки фізичну силу, а й підвищувати голос до рівня, який має шкідливий емоційний вплив. Швеція щодо захисту дітей від домашнього насильства прийняла окремий закон «Про примусову опіку над дітьми» він захищає ту категорію неповнолітніх, які постраждали від психологічного або фізіологічного насильства.

Аналізуючи Кримінальний кодекс Республіки Польща, а саме статтю 207, бачимо, що насильство в сім'ї карається більш суворо, ніж насильство проти сторонніх осіб. Зокрема, за психологічне або фізичне насильство над близькою особою встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 3 місяців до 5 років [11]. Вважаємо доцільним збільшити розмір покарання за вчинення домашнього насильства в Кримінальному кодексі України, особливо якщо воно призвело до тяжких наслідків.

Аналізуючи кримінальне законодавство країн пострадянського простору, бачимо, що вони також імплементували норми, які передбачають покарання за вчинення домашнього насильства. Зокрема, в статті 126⁻¹ Кримінального кодексу Грузії передбачено, що насильство одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, систематичні образи, шантаж чи приниження, що спричинили фізичний біль або страждання караються суспільно-корисними роботами на строк від 80 до 150 годин або позбавленням волі на строк до 2 років з обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю, або без такого. У частині другій тієї ж статті передбачено кваліфікуючі ознаки вчинення домашнього насильства, а саме: а) щодо неповнолітнього, особи яка знаходилася у безпорадному стані, особи з обмеженими можливостями або жінки, котра завідомо для винного перебувала у стані вагітності; б) вчинене в присутності неповнолітнього щодо члена його ж сім'ї; в) щодо двох або більше осіб; г) групою осіб; д) повторно [12]. Вважаємо, доцільним перейняти такий досвід застосування кримінальної відповідальності за домашнє насильство у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, з метою кримінально-правової протидії домашньому насильству пропонуємо внести ряд змін до статті 126-1 КК України:

1. Поняття фізичного, психологічного та економічного насильства закріпити у примітці до статті 126-1 КК України, що дасть можливість правильної кваліфікації таких діянь.

2. Доповнити статтю 126-1 частиною другою, в якій передбачити такі кваліфікуючі ознаки домашнього насильства: щодо неповнолітнього, особи яка знаходилася у безпорадному стані, особи з обмеженими можливостями або жінки, котра завідомо для винного перебувала у стані вагітності, щодо двох або більше осіб або групою осіб. За що передбачити покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

3. Доповнити статтю 126-1 частиною третьою, в якій передбачити особливу кваліфікуючу ознаку домашнього насильства: яке спричинило тяжкі наслідки, за що передбачити покарання у виді позбавлення волі на строк від чотирьох до шести років.

Література:

1. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. Дата оновлення: 02.03.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/728-2018-p>. (дата звернення: 08.10.2021).
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2019-2021 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 06.10.2021).
3. Ла Страда Україна. Кількість звернень щодо домашнього насильства під час карантину стрімко зростає! URL: <https://la-strada.org.ua/povunu/elementor-1965.html> (дата звернення: 06.10.2021).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n41> (дата звернення: 06.10.2021).
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 06.10.2021).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-X. Дата оновлення: 06.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 08.10.2021).

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07. 12. 2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 08.10.2021).
8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
9. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2 (22). С. 45–52. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2019/knizenko.pdf> (дата звернення: 08.10.2021).
10. Кримінальний кодекс Швеції від 21.12.1962 р. № 1962:700. Дата оновлення: 10.03.2019. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700 (дата звернення: 08.10.2021)
11. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06.06. 1997 р. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Дата оновлення: 16.06.2021. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp%3Fid%3Dwdu19970880553&ved=2ahUKEwibqc24or3zAhXll4sKHZDOB90QFnoECAsQAQ&usg=AOvVaw2dPL_2bVxCEnQTixV7md70&cshid=1633780468847 (дата звернення: 08.10.2021)
12. Кримінальний кодекс Республіки Грузія від 22.07.1999 р. № 2287. Дата оновлення: 15.07.2021 р. URL: <https://mat.sne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229> (дата звернення: 08.10.2021)